

Temo ea Litapole

Tataiso ea Lihuai Tlhahisong
Le Thokomelo ea Litapole

Buka ena e hlahisitsoe ke LENAFU
ka ts`ehetso ea morero oa:

SAFE 2020

IFAD

INTERNATIONAL
FUND FOR
AGRICULTURAL
DEVELOPMENT

LE

Mokhatlo oa Lijo le Temo oa
machaba a kopaneng (FAO)

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

TABLE OF CONTENTS

1	SELELEKELA.....	2
2	KAROLO EA PELE: BOITOKISETSO	2
2.1	KHETHO EA MASIMO.....	2
2.2	TEMO EA LITAPOLE LESOTHO	3
2.3	TOKISO EA MOBU	4
3	KAROLO EA BOBELI: HO LI LEMA.....	6
3.1	TJALO EA LITAPOLE	6
3.2	TLHAOLELO LE POKELETSO EA LITAPOLE	7
4	KAROLO EA BORARO: TOANT'SO EA LIKOKOANYANA LE MAFU A LITAPOLE	9
4.1	LEFU LA COMMON SCAB	9
4.2	LEFU LA BLACK SCURF	10
4.3	LEFU LA EARLY BLIGHT.....	10
4.4	LE HLA SELA LIJALO LIFE?.....	10
4.4	LEFU LA LATE BLIGHT	11
4.5	LEFU LA ANTHRACNOSE	13
4.6	LIKOKOANYANA.....	14
4.7	MAFOKOLOLI.....	14
4.8	SESELI	15
4.9	SEBOKO SA LITAPOLE (POTATO TUBER MOTH)	16
5	KAROLO EA BONE: KOTULO EA LITAPOLE	17
6	KAROLO EA BOHLANO: THEKISO EA LITAPOLE	19

1 SELELEKELA

Monyetla oa naha ea Lesotho tlhahisong ea litapole:

- a. Lesotho ke naha e phahameng haholo ha e bophaso le bophahamo ba moo metsi a maoatle a khutlang teng (Altitude). Boholo ba metsi a Lesotho a phalla habonolo ho ea tlaase, asa etse matamo kapamekhoabo hohle ka ha'ra naha. Naha ea Lesotho e tlase haholo ho tsela ea letsatsi (Equator). Linttha tsena tse peli li etsa hore Lesotho e be naha e pholileng kapa hona ho bata. Mafu a mangata a litapole a rata naha tse chesang, tse nang le mongobo o mongata. Ka mabaka ana, lipo tsa mafu a mangata a litapole li hloloa ho phela naheng ena.
- b. Litsibi tsa temo ea litapole li lumellana hore Lesotho ke naha e loketseng temo ea litapole ka mokhoa o khetheliheng. Ho fumanehile le hore Lesotho le ka tseba ho hlahisa peo ea litapole ea boleng bo holimo. Ntlha-kholo feela ke ea hore ho lokela hore ho lateloe mekhoa e nepahetseng ea temo ea litapole. Mekhoa ena eo, ho buuoang ka eona, e lokela hore ebe e ts'oanelang naha ea Lesotho le Basotho ho shebiloe likhaello tsa bona.

2 KAROLO EA PELE: BOITOKISETSO

2.1 KHETHO EA MASIMO

- a. Masimo a khetheloang temo ea litapole a lokeloa hore a be moo tsela ea makoloi e leng haufi, bonyane moo likosekara, literakere le literaka li ka tsebang ho fihla habonolo. Lebaka ke hobane thepa e hlahisang litapole e boima haholo, 'me le litapole tse kotuloang li boima. Se t'sepe ho tsamaea hara masimo a mabapi hobane litapole li kotuloa pele ho poone, mabele esita le linaoa.

- b. Mobu oa masimo a reretsoeng litapole a lokela e be o fokho-fokho o qhalanang empa o sa tabohe. Mohlala ke selokoe se lehlabathe. Litapole ke sejalo se kokomohelang ka hara mobu, ‘me mobu o khethiloeng o lokela ho lumela ha li o raha li kokomoha.
- c. Qoba masimo a nang le majoe kapa lehloholojane.
- d. Qoba masimo a emang metsi ha pula ena, kaha litapole li ts’aba ho lula seretseng nako e telele.
- e. Qoba masimo a neng a lenngoe litapole kapa tamati selemo kapa tse peli tse fetileng. Mafu a mang a litapole a salla mobung selemo ho isa lemong tse peli. Haholo haeba litapole tse neng li lengoe li ile tsa hlaseloa ke lefu.

2.2 Temo ea litapole Lesotho

➤ Khetho ea Peo ea Litapole

- A. Hlokomela hore mefuta ea litapole e mengata ‘me e fapane mona le mane. Lesotho mona ho khothaletsoa mefuta e fapaneng ea Litapole. Ka bokhuts’oanyane, ke mefuta e nang le makhabane ana: chai e phahameng; tatso e monate; chebahalo e ntle ea litapole; bokhoni ba ho its’ereletsa mafung a mangata a litapole; sepheo sa tlhahiso ekaba ho phehoa lapeng kapa ho etsa lichipisi [French fries” le “simba chips] tsa boemo bo holimo; litapole tse lumellanang le maemo a leholimo a Lesotho.
- B. Lihuai li khothaletsoa ho reka peo hotsoa ho bahlahisi ba peo. Lihuai li boetsoe li hlokamelisoa hore peo e netefalitsoeng (certified) ke bahlahisi e na le setlankana se bonts’ang hore peo etsoa ho kae, ke ea mofuta ofe, ea boleng bofe (Grade A) esita leho bont’sa hore na kea moloko oa bokae (generation level)

- C. Peo ea litapole e lokela hore bonyane e be boholo bo lekanang le ba mahe a likhoho.
- D. Qoba peo ea litapole e ts’esanyane haholo e etsa lihlahla tsa litapole tse fokolang kapa tse otileng.

- E. Qoba peo ea litapole e tenya haholo le eona e atisa ho etsa lihlahlha tsa litapole tse metloang e mengata tapoleng ea peo e le 'ngoe, ho feta kamoo ho hlokahalang. Metloang e mengata eona e beha litapole tse ngata ka palo empa tse ts'esanyane.
- F. Qoba ho ikhethela peo, ka ha tsela ea tlhahiso ea peo le tsela eo litapole tse jeoang li hlokomoeloang ka eona e fapanne. Moo ebang lihoai li khahloa ke ho ngatafatsa peo (ho hlahisa peo), li khotlaletsoa ho atamela lekala la temo liofising literekeng ho fumana tataiso mabapi le tlhahiso ea peo.
- G. Qoba ho reka litapole tse rekisoang hothoe ke peo. Peo ea litapole e lokela hore e be peo e khethelileng, e ileng ea lengoa ka hloko ho hlokometsoe hore mafu a ea thibeloa le hore ke mofuta o hloekileng. Peo ea litapole e lokela ho lekoloa beke le beke ha e ntse e hola ke ba tsebang ts'ebetso ea ho hlahisa peo ea litapole.
- H. Qoba ho seha kapa ho arola peo kaha ho kaba kotsi tapole e sehiloeng e ka keneloa ke mafu ha bobebe mme seo sa ama bophelo ba tapole esita le chai e lebeletsoeng.

Tlhokomeliso: Peo ea litapole ha e metse ka mekoleng, e entse metloang e melelele, ke phooso. Haeba peo eo e metseng e sa le ncha (E sobe masoebe), metloang eo e lokela hore e khaoloe pele peo e jaloa. Haeba peo e metseng e se e tsofetse e le masoebe, metloang ha e sa khaoloa, e se e ts'oaroa ka hloko ha peo eo e lengoa.

2.3 TOKISO EA MOBU

- A. Lihuai li khotlaletsoa ho hlaloba mobu oa masimo a reretsoeng ho ea lema litapole ele ho fumana manoni kapa likhahello ele ho tseba hore na lika reka menont'sa e mekae le mofuta oa monont'sa.

- B. Kaha tapole ke sejalo se ratoang ke mafu, lihoai lika boela tsa etsa kopo ea ho hlahlobeloa bo teng ba likokoana-hloko tsa mafu a litapole mobung oa tsona.
- C. Bakeng sa litlhatlhobo tsena (A le B ka holimo), lihoai lika kopana le basupisi literekeng hoba hokahanya le lefapha la lipatlisiso tsa mahlale a temo eleng Department of Agricultural Research kapa tsa itlisa ka botsona.

- D. Masimo a reretsoeng ho jala litapole a se ke a fulisoa liphoofofolo ha a qetoa ho kotuloa. Liphoofofolo li kata mobu ka maoto a tsona athe litapole li hloka mobu o fokho-fokho, o ka lumellang ntho e kokomohang ka hare ho ona. Mahlaka a lijalo ha a lemelletoe a etsa mosuoela o thusang hore mobu o be bonolo o tsebe ho buleha ha litapole li kokomoha.
- E. Ts'ela moiteli o putileng masimong a tla jaloa litapole pele masimo a phetholoa. Mokhoa o motle oa ho ts'ela moiteli ke ho ts'ela liqubu tsa moiteli ka limithara tse leshome tse arohaneng moleng le lipakeng tsa mela. Moiteli ofe kapa ofe oa liphoofofolo o nepahetse.
- F. Ha nako ea temo ea litapole e fihla, kamoo ho reriloeng kateng masimo a lokela ho lengoa a be a tet'soe hang-hang kamora hore a lengoe. Hlokomela hore litapole li hloka mobu o tebileng, empa o bonolo o fokho-fokho.

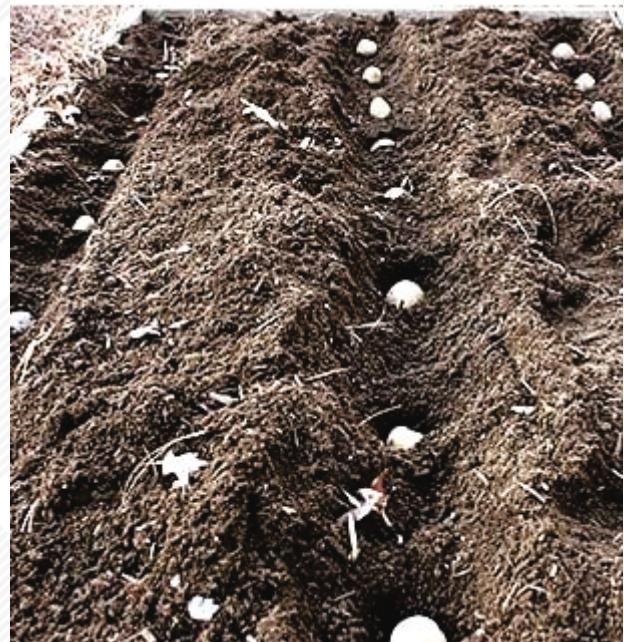
3 KAROLO EA BOBELI: HO LI LEMA

3.1 TJALO EA LITAPOLE

a. Litapole li ka jaloa ka polantere ea litapole e huloang ke terekere moo polantere le terekere li ka fumanehang hammoho le chelete ea ho li lefella. Mokhoa ona o turu 'me o hlola lihoai tse ngata tsa Lesotho.

b. Moo ho jaloang ka batho ho qaloa ka ho bula liforo ka mohoma oa matsoho o huloang ke lipholo, lipere kapa lipokola. Ho lokelo ho sebelisoe joko e telele e jalang poone kapa mabele. Ke hore liforo li lokela hore li arohane ka maoto a mararo (90cm). Ho buloe liforo tse lekaneng ho sebetsoa letsatsi ka letsatsi e le ho qoba ho aneha mobu. Lipakeng tsa litapole lika aroloa ka bolele ba ho tloha ho 20cm ho isa ho 30cm kapa bolele ba khohlopo. Hore na sehoai se khetha ho arola ka bokae sena seka ipapisa holima boholo ba peo, bongata ba eona le boemo ba mongobo ba masimong.

- c. Mofuta le palo ea mekotla ea monont'sa o sebelisoang littlameha ho etsoa li ipapisitse le likhonthaletso tse entsoeng ka mora tlhatlhobo ea mobu. Hlokomela hore monont'sa o lokela ho hasanngoa ka ho qhalana ka hara liforo tseo, osa ts'eloe ka liqubu.
- d. Jala litapole ka hara liforo tse butsoeng, mme qoba ho aneha mobu nako e telele
- e. Koahela peo ea litapole e ka liforong ka mobu. Peo ha e hloke ho koaheloa ha boima empa bona hore e koahelehile hantle.

3.2 TLHAOLELO LE POKELETSO EA LITAPOLE

- a. Qalella ho hlaolela litapole hang ha li fihlela bophahamo ba hore li ke se koaheloe ke mobu ha ho hlaoloa. Hlaola lehola o se o bile o ntse o bokelletsatsoa litapole mobu. Tlhaolo le pokeletso tsena ke tsona tse bapalang karolo ea bohlokoa e kholo taolong ea chai eo monga litapole a ka e fumanang.
- b. Hlokombela hore ka nako eona ena ea tlhaolo le pokeletso ea pele, ke eona nako eo litapole tsa hao li qalang ho beha ka eona. Ha mobu o le bonolo o sena lehola litapole li tseba ho beha hantle. Ha mobu o le thata metloang e meng e neng e ilo etsa litapole ese e hlolleha, kapa e etse litapole tse nyane. Sena se theola chai; mohlala, sehlahlala sa tapole bakeng sa ho etsa litapole tse leshome se qetelle se behile mohlomong litapole tse hlano feela kapa le hanyane ho feta moo.
- c. Haeba litapole li hlahla mobu oa ts'imo o le thata, qala ka ho Kofola ka sekofolo o nto qalella ho hlaola mobu o se o hlephile.
- d. Ha ho qaliloe ka ho hlaoloa, kenya sekofolo hang ha o qeta ho hlaola. Sekofolo se tla nolofatsa mobu se bolaee le mahola a sa leng ka mobung empa bona hore ha se koahelo le litapole.
- e. Kamorao ho beke ho isa ho tse peli e se e le nako ea ho bokelletsatsoa litapole mobu ka mokhoa o matla. Khetlong lena ho ka sebelisoa sebokeletsi se huloang ke terekere kapa lipholo, lipere kapa liesele. Ha eba sebokeletsi se le sieo, bokeletsatsoa litapole ka mohoma o huloang ka likhomo.

f. Pokeletso ea bobeli e lokela ho siea ts'imo e le liforo. Liforo tsena li ts'oara metsi ha pula ena, li thuse hore a monyele mobung. Hopola hore litapole li rata mongobo o mongata leha li ts'aba ho lula ka hara metsi (seretseng).

g. Litapole li lokela ho thunya e se e le khale li qetile ho bokelletsoa khetlo la bobeli, pokello ea khetlo la bobeli, ke eona e fang litapole mobu oa hore ha tse beileng li kokomoha li se ke tsa hlahella kantle ho mobu. Ha li ka hlahella kantle ho mobu, e ba li se li fetoha makoele li ba tala.

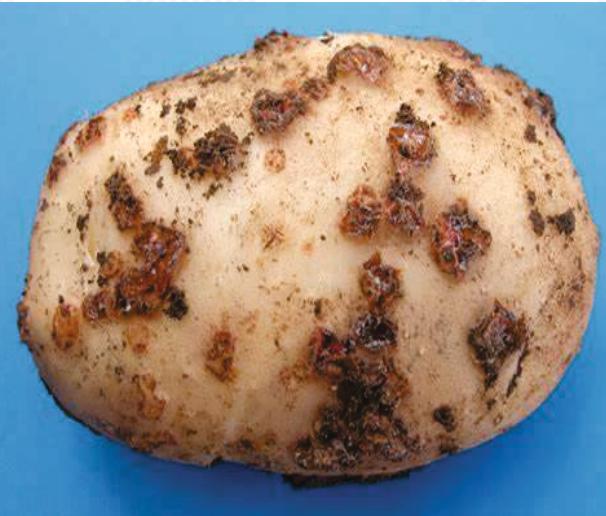

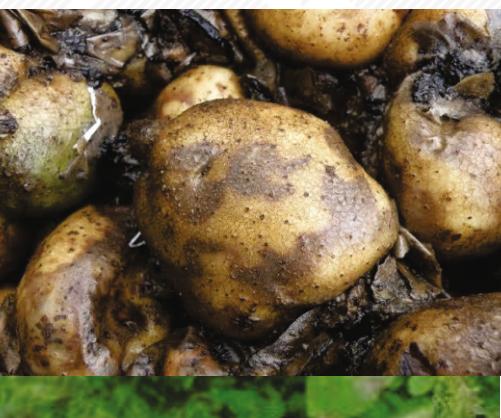
h. Litapole li ka jaloa ka likhoeli tse ngata tse fapaneng Lesotho mona. Taba ea bohlokoa ke hore sehoai se tsebe hore na se hopotse ho sebelisa litapole tsa sona hokae, ne neng, ka mokhoa ofe. Litapole li ka jaloa ho tloha ka khoeli ea Loetse ho ea kena qetellong ea khoeli ea Pherekhong.

i. Ke phoso e kholo ho faola litapole ka ho li khaola makhasi. Batho ba bangata ba nahana hore ha litapole li khaotsoe makhasi, li tla beha haholo; taba eo ha se 'nete. Makhasi le mahlaku a litapole a mataла ke ona a phehang lijo tse ts'eloang ka litapoleng hore li be tenya kapa li hole. Hang ha makhasi a khaoha, litapole ka hara mobu li khaotsa ho hola. Hangata lithatafatsa matlalo a tsona, li itokisetsa ho lula nako e telele li sa senyehe ho fihlela li ka lengoa hape. Ha makhasi a hlomela a hola lisa chekao, li boetse li fumana lijo hore li hole, li sitoа ho kokomoha e be ke moo li seng li etsa tapole e ncha lehlakoreng. Ke hore tapole tse peli moo e neng e le tapole e le 'ngoe. Tapole ea khale e fetoha lekoele. Kotulo e se e ba ea litapole tse matsoele, tseo ho kopaneng tse ntle le tse makoele.

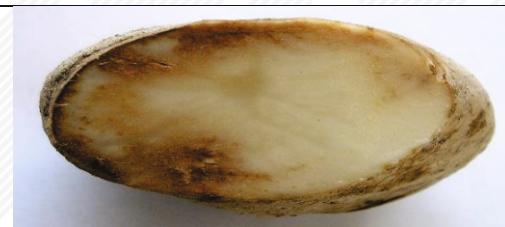
4 KAROLO EA BORARO: TOANT'SO EA LIKOKOANYANA LE MAFU A LITAPOLE

Litapole ke sejalo se ratoang ke mafu haholo, mohlomong ka lebaka la lijo tse ngata tse bonolo tse litapoleng ka mobung esita le makhsing a haufi le lefats'e moo lintho tse tsamaisang mafu li fihlang habonolo.

Mafu a Lijalo	Le hlasela lijalo life?	Mats'oao le sesosa sa lefu lee ke afe?	Le ka thibeloa joang?
4.1 Lefu la Common scab 	<ul style="list-style-type: none"> • Litapole le tse ling. • Le hlasela sejalo nakong efe? • Nako eohle. 	<p>Mats'oao a lefu lee ke afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Le etsa makhopo letlaleng la tapole. • Ha lefu ntse leja setsi a omella. • Le ata maemong afe? • Le ata ha ho omelletse hape ho chesa, mobung o seng bolila. 	<p>Le ka thibeloa joang?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jala lipeo tse netefalitsoeng. • Ts'ella lijalo ka metsi a lekaneng hore lihole. • Lema mefuta ea lijalo ka phaphanyetsano u kenyelletsa linoa kapa erekisi. • Qoba ho sebelisa moiteli o sa putang, molora le kalalaka ea temo e ngata mobung

<p>4.2 Lefu la Black Scurf</p> 	<p>Le hlasela lijalo life?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Litapole le tse ling. • Le hlasela sejalo nakong efe? • Pele libeha, leha litapole li hola ka mobung. 	<p>Mats'oao a lefu lee ke afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Letlalo la tapole le ba le likhoo tse nts'o tse thata tse kang liso. • Litapole li hloka sebopoho. <p>Le ata maemong afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Le ata moo ho pholileng ebile ho le mongobo empa le ka fumaneha hape mebung e lehlabathe, le ba qetellong ea lehlabula ho isa hoetla. 	<p>Le ka thibelo joang?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jala peo ea litapole e netefalitsoeng (certified). • Qoba ho lieha ho kotula litapole. • Lema mefuta ea lijalo ka phapanyetsano.
<p>4.3 Lefu la Early Blight</p> 	<p>4.4 Le hlasela lijalo life?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Litapole, tamati, le tse ling. • Le hlasela sejalo nakong efe? • Nako eohle. 	<p>Mats'oao a lefu lee ke afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lefu lena le qala ho iponahatsa tlase ho sejalo hoea holimo. • Makhasi a amehileng a ba le mabali a selikalikoe a mats'o. 	<p>Le ka thibelo joang?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jala lipo tsa litapole tse netefalitsoeng tse mamellang mafu • Hlaolela mahola kaha ekaba sentele sa mafu . • Kotula litapole ha mobu u se mongobo o mongata.

		<ul style="list-style-type: none"> Makhasi a a shoa ebe a hloholoreha. litapole tse amehileng li ba le matheba a mat'so. <p>Le ata maemong afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> Le bakoa ke mongobo le mofuthu, Hlabula. 	<ul style="list-style-type: none"> A rola lijalo hoea ka khotħalletso ea teng. Thibela lefu lena leho le laola ka ho futhela lichefu tsenang le copper.
4.4 Lefu la Late Blight 	<p>Le hlasela lijalo life?</p> <ul style="list-style-type: none"> Litapole, tamati, le tse ling Le hlasela sejalo nako efe? Sethopo, pele sebeha le ha li se libehile. 	<p>Mats'oao a lefu lee ke afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> Makhasi a qetang ho angoa ke lefu lena aba le mabali a manyane a bot'so bo botala. Litapole tse angoeng ke lefu liba le mabali a masootho ho isa bophereseng <p>Le ata maemong afe?</p> <ul style="list-style-type: none"> Le ata moo ho pholileng ebile ho le mongobo. Le ba lengata haholo hoetla. 	<p>Le ka thibelo a joang?</p> <ul style="list-style-type: none"> Jala lipeo tsa litapole tse netefalitsoeng tse mamellang mafu Siea sebaka se khotħaletsoang lipakeng tsa lijalo. Hlaola mahola kaha ekaba sentele sa mafu Thibela lefu lena leho le laola ka ho futhela lichefu tse nang le copper.

4.5 Lefu la Anthracnose

Le hlasela lijalo life?

- Tamati, litapole, pepere

Le hlasela sejalo nakong efe?

- Nako eohle.

Mats'oao a lefu lee ke afe?

- Matheba a manyane a chitja a bonahala tholoaneng/ tapoleng, ha morao aa hola 'me a peperana.
- Makhasi abale matheba a tletseng metsi a qetelle kaho bola

Le ate maemong afe?

- Le ata moo ho leng mongobo ebile ho futhumetse.

Le ka thibelo joang?

- Jala lipeo tse netefalitsoeng.
- Tlosa makhasi a ka tlase sejalong.
- Ts'ella ka mokhoa oa marotholi (trip irrigation).

Le ka laoloa joang?

- Fothola lijalo tse amehileng haholo.

4.6 Likokoanyana

Tapole ke sejalo se hlokang ho ts'irelletsoa ho likokoanyana tse ratang ho se ja. Ka lebaka la makhasi a litapole a bonolo le hore litapole ka botsona li jeha habonolo, mefuta e mengata ea likokoanyana e rata ho iphepa ka litapole. Likokoanyana tse tloaelehileng Lesotho mona tse hlorisang litapole ho ka boleloa: boroku (aphids), seboko sa lehlaka (stalkborer), seseli (cutworm), lefokololi (millipede), marutle (grasshoppers), popane (American ballworm), maleshoane, polilokhoana, sekho se senyenyanane (red spidermites), le tse ling.

4.7 Mafokololi

Mafokololi a bohlokoa ho eketsa mosuoela mobung leha ho le joalo a baka ts'enyo e kholo lijalong tse atang ka tlase. Mafokololi a tsamaea ka holimo ho mobu a ntse a batla lijo tsa ona. Ha a teana le sehlahla sa tapole, a se a theohela ka mobung. Ha a fihla litapoleng a ea lija, a li fata mekoti a li senya sebopoho hampe. Litapole tse jeoeng ke mafokololi li hloloa ho hapa bareki e bile li e boleha ka thata ha li phehoa, li hloka ho libolotsoa.

A baka ts'enyo joang?

Lefokololi le senya ka hoja litapole ka hare.

A thabela boemo bo joang?

Lefokololi le hlasela haholo ha ho le mongobo ebile ho pholile.

A ka thibeloa joang?

- Moo lefokololi le leng lengata ts'imong, phethola mobu habeli pele o jala kaha sena se a pepesa ho maemo aka a bolaeang.
- Ts'ella ho lekana ho qoba ho etsa maemo a thabeloang ke lefokololi a mongobo o mongata.
- Hloekisa serapa sa hau ka ho tlosa lijalo tse saletseng masimong e le hore lefokololi le hloke lijo le libaka tsa ho ipata

Mafokololi a ka loant'soa ka chefu e a hohelang ka monko hore a tlo ja e be a se a e-shoa. Leha a lula ka hare ho mobu, a ntse a etsoa ho ea lekola moo a tla ea ja teng. lichefu tse sebelisoang ho bolaea mafokololi ke bo: Bayer Mesurol Bait Pellets, "Siper Mitien" and "Universal Insecticide".

4.8 Seseli

- a. Ts'ensoy e bakoang ke seseli litapoleng e ama chai hampe. Hangata lihoai ha li hlokomele hore seseli se se se ikakhetse ka hare ho litapole tsa bona! Ha litapole li hlaha, seseli se se se ntse se khaola metloang e meng ea litapole.

- b. Ka hobane litapole li hlaha metloang e mengata, ha ho bonahale hore e meng e ntse e khaoloa. Seseli se tsoela pele ho 'na se khaola metloang ho fihlela litapole li se li bile li le kholo. Motloang o mong le o mong o beha litapole tse itseng. Ha lenane la metloang le fokolitsoe, litapole tse behoang li fokotseha haholo. Ka nako e 'ngoe seseli se nts'a lihlahla tsa litapole maqeba, li qetelle li omeletse e se e ka ke mafu.
- c. Lichefu tse sebelisoang ho loant'sa seseli se likarolo lipeli; ke e hohelang seseli mme ese bolae ka mora ho ja chefu eo. Le e ritelloang metsing e bolaeang seseli hang feela ha se thetsa chefu eo kapa se ja sejalo se futhetsoeng.
  - (i) Chefu e hohelang ka monko leka chebahalo ekaba Cutworm Bait. Cutworm bait e lithollo mme ho eona ho kopantsoe seholoheli le chefu.
  - (ii) Lichefu tse riteloang metsing li mmaloa tse fumaneng mabenkeleng a rekisang thepa ea temo. Kopana le bosupisi kapa mabenkele a rekisang thepa tsa temo ho fumana lichefu tse ka o thusang.
- d. Likokoanyana tse ling tse jang litapole le tsona li ka loants'oa ka lichefu tsena tsefafatsoang litapoleng li se li hlahile joalo ka ha ho fafaletsoa seseli.

4.9 Seboko sa litapole (Potato tuber moth)

- a. Seboko sena se senya haholo ka hoja leho phunya mekoti litapoleng. Mme sena sebaka t'senyehelo e kholo chaing ea litapole.
- b. Ntle le hoja litapole se boetse seja makhasi a litapole ebe se ama chai kaha ke ona a fepelang litapole ka tlaase ka lijo hore li hole.
- c. T'senyo eka boela ea tsoelapele ka setorong moo litapole li bolokiloeng.

- d. Thibelo:

- Tsetela litapole tse ka bang li khethuoe li ena le mafu le likokonyana mme lise boemong baho sebelisoa.
- Tlosa litapole tse itlhahisitseng.
- Hao bokelletsa mobu etsa bonneta ba hore litapole li koahetsoe ke mobu ho

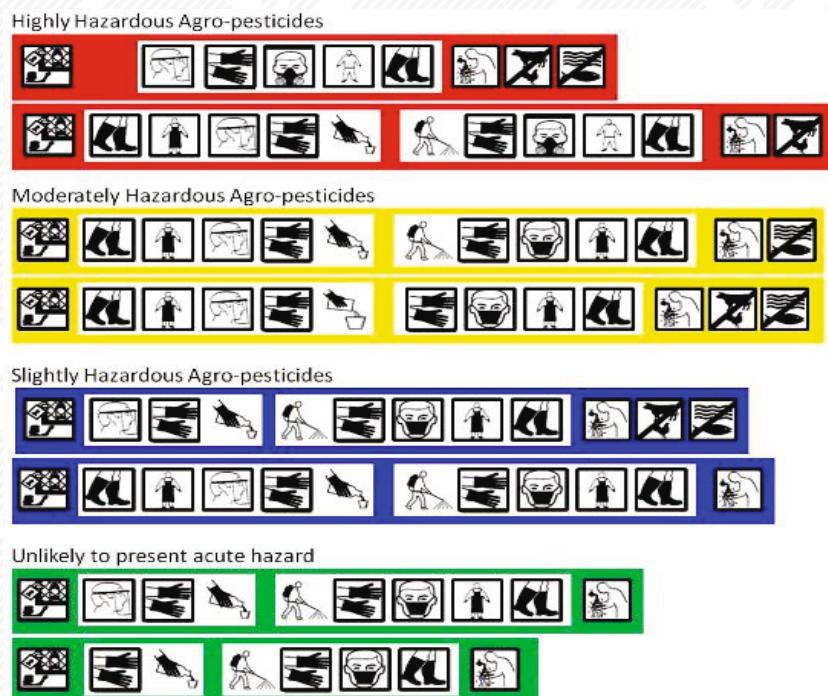

feta linoko tse hlano ho isa ho tse leshome (5 – 10cm). Ha litapole lisa koaeleha hantle serurubele sa seboko sena seka kena ha bobeve sa behela mahe holima litapole tse joalo.

- Litapole lika t'selloa ka metsi haeba hona le komello e bakang matlere mobung. Ho t'sella ho thusa ho koala matlere aka fetohang mocha oo seboko sena seka fihlang litapoleng
- e. Lichefu lika sebelisoa beke le beke kapa ka libeke tse peli kaho lifapakant'sa ho qoba hore chefu ese fetohe motsoalle oa seboko hang hoba serurubele sa teng se bonoe. Atamela ba lekala la temo hoo thusa ka lichefu tse ka sebelisoang tse teng li mmarakeng.

Lichefu li kotsi li hloka ho sebelisoa ka mokhoa o t'sireletsehileng.

- a. Hao reka chefu ela hloko hore na e kotsi ha kae. Mmala o hlahang lebanteng setlankaneng sa chefu o bont'sa hore na chefu e joalo e kotsi bo bokae mme lit'santso tse hlahang lire bolella hore na re tlameha ho nka likhato lifeng hare li sebelisa.
- Chefu e mmala o mofubelu ke oa lichefu tse kotsi haholo. Tsena li sebelisoa ha feela ho sebetsanoa le likokonyana tse hlolang lichefu tseling
  - Mmala o mosehla keoa lichefu tse kotsi bo seng bobe haholo mme hangata ke tsona tse fumanehang limmarakeng.
  - Tse Mmala o moputsoa ketse kotsi bo bobebi. Leha lise ngata empa ke tsona tse khothaletsong
  - Tse mmala o motala ehlile hali kotsi keka seoelo lika bakang mathata bathong kapa liphoofolong

5 KAROLO EA BONE: KOTULO EA LITAPOLE

Litapole ke sejo se bonolo, se boi haholo, se lokelang ho ts'oara ka hloko hore setle se tsebe ho ea fihla limmarakeng se ntse se le boemong bo botle.

- a. Litapole lika qalella ho kotuloa libeke tse ka bang peli ka mora hore makhasi a bonahale a eba masehla a bile a e shoa.

- b. Tapole e boemong baho kotuloa, ha letlalo le tiile lesa tlohe ha bonolo.
- c. Letlalo le tiileng le thusa hore litapole lise be le maqeba ha bobebe.
- d. Qoba ho hlatha litapole hao li cheka. Litapole tse hlathiloeng kapa tse hlabiloeng li bola ha bonolo, kapele.
- e. Qoba ho akhela ha boima leho ptjoatlamanya litapole fats'e kapa holima ntho e thata.
- f. Qoba ho li beha letsatsing nako e telele. Ka mora nako e fetang hora li le letsatsing le matla, li ba thata kapa lia bola. Ha li chekua li lokela ho phuthoa ha li qeta ho qoma, ke hore ha mobu o lumela ho hlohlorehha habonolo.
- g. Qoba ho lisiea nako e telele temeng li chekiloe, haholo-holo nakong ea Mariha ha ho bata. Serame ha se li fumana li sa koaheloa, eba li ea bajoa, ebe li tsoa metsi kamorao ho matsatsi a seng makae, e le sesupo sa hore li se li bolile.
- h. Qoba maemo aka etsang hore pula e li kolobise. Ha litapole li ka koloba, kapa tsa fumana metsi, eba li se li tla bola kamorao ho matsatsi a fokolang.
- i. Lintla tsa bohloko haho kotuloa litapole
  - 1. Litapole li lokela ho chekua, ebe li thothela qubung moo li tla be se ntse li aroloa le ho khethoa ka botenya ba tsona, maqeba a mehoma, mafu, libopeho, joalo-joalo.
  - 2. Fofora mobu pele o kenya litapole ka mekotleng.
  - 3. Litapole tse seueong li lokela ho qhalanngoa ka setorong ho fihlela li entse likho, pele li ka kenngoa mekotlaneng ea litapole. Ha li ka bipetsana ka mekotleng li eso ho ome li ka bola.
  - 4. Paka litapole hoea ka mahlofo a tsona.
  - 5. Litapole ha lia tlameha ho hatisana holimo ho feta mekotla e robeli (8). Litapole li ts'aba "setha-se-oele" se phahameng.
  - 6. Bophareng le teng li lokela hore li se fete bolelele ba mekotla e mene. Ha li sa pakoa ho latela litekanyo tsena litapole li sitoa ho hema ebe li bola kapele.

7. Hlabula/Hoetla litapole li ka 'na tsa nka nako ea khoeli tse peli, li ntse li eso senyehe. Mariha litapole tse pakiloeng hantle, literekeng tsa mabalane li ka 'na tsa nka khoeli tse tharo li ntse li lokile.
8. Literekeng kapa libakeng tse maloting masimo a na le ho fetoha qhoqhoane Mariha. Khothaletso ke hore Mariha litapole li kotuloe li kenngoe matlung kapa litorong.
9. Sehoai se khothaletsoa ho hlahloba litapole tsa sona tse pakiloeng beke le beke, ho fihlela ha li sebelisitsoe. Lekola mat'soao a boteng ba litali mme nka khato hang hao hlokomela hore li teng.
10. Se lebale hore setoro sa litapole se ts'epahalang haholo Lesotho mona mabalane ke mobu oa tsi'mo ea hao. Mariha litapole tse bokelletsoeng mobu hantle, li ka itulela masimong ho tloha ka 'Mesa ho ea fihla ho Loetse.

6 KAROLO EA BOHLANO: THEKISO EA LITAPOLE

Sepheo sa mantlha sa ho lema litapole mona Lesotho ke ho etsa chai e tla hlahisa chelete le lijo tsa lihoai. Chelete e ka fumaneha kotulong ea litapole ha feela ho latetsoe mecha e khethethileng ea Thekiso. Chai le ha ekaba kholo ea litapole, li ka 'na tsa inkeloa feela ka cheletana e fokolang, ha ho sa lateloemekhoa e nepahetseng ea thekiso.

- a. Ntlha ea pele ke ea ho beha theko kapa Thekiso tse nepahetseng tsa litapole. Thekiso e lokela hore e ipapise le lintho tse latelang:
  - i. Boemo ba litapole tse rekisoang ho shebiloc:
    1. Botenya kapa bosesanyane ba litapole
    2. Ho hloka matheba kapa maqeba a litapole
    3. Bocha kapa ho tsafala ha litapole
    4. Mafu a ka bonahalang litapoleng.
    5. Mofuta oa litapole
    6. Boima ba litapole
  - ii. Theko kapa thekiso le bongata ba litapole li 'marakeng.
  - iii. Lits'enyehelo tsa sehoai ha se hlahisa litapole ho tla fihla boemong bona ba thekiso 'marakeng.
- b. Ntlha ea bobeli ke boitokisetso ba sehoai ha se ea rekisa litapole tsa sona:

- i. Na u na le moo bareki ba tsebang hantle hore batla fumana litapole tsa hao teng? Ekaba setorong, shopong kapa lapeng.
  - ii. Na u reketse litapole tsa hao mekotla e mecha e etsang hore e khahle bareki? Mekotlana ea khale e senya botle ba litapole tsa sehoai, e ka li ts'etsoe ka mekotleng e litsila, kapa e seng e le ea khale.
  - iii. Lihuai li lokela ho ikopanya le ho lumellana ka litheko tsa litapole tsa tsona ka ho ea ka boemo ba litapole, le libaka, e le ho fokotsa litlholisano.
- c. Buisana le bareki ka boikokobetso leha bona ba loba litaba. Hopola hore moreki ke Morena. Hlo leke ho iketsetsa setsoalle le bareki ba hao. Kamehla o bonahale o leka ho ba thusa.
  - d. Sebelisana ka bot'sepehi le kutloelo bohloko le batho ba haeno kamehla mesebetsing eohle ea khoebo ea hao. Baka o t'sehetsa khahlanong le bosholu leho o batlela mmapaka.